

ÚČL AV ČR Pavla Janouška *Ten, který byl. Vladimír Macura mezi literaturou, vědou a hrou: Úvod povahopisný* (2014). Případně jej můžeme odkázat na edici *Spisů Vladimíra Macury*, jež aktuálně vycházejí v nakladatelství Academia. Závěrem našeho zamyšlení se můžeme otázat, které ze svých plánů, předsevzetí a plánů by Vladimír Macura stihl uskutečnit, kdyby ve svých třiapadesáti letech nezesnul na zákeřnou nemoc a dožil by se osmdesátky. Jistě, historie nezná kdyby, avšak v případě tak nápaditého, čínorodého a dle pamětníků laskavého a inspirativního člověka se při této představě až tají dech...

Recenze

Dalimil staročesky i novočesky

Karel Komárek, FF UP v Olomouci

karel.komarek@upol.cz

Dalimilova kronika. Česká knižnice svazek 128. Brno: Host, 2024.

Nejstarší česká veršovaná kronika, tradičně nazývaná Dalimilova, vychází poprvé v zrcadlovém vydání: na levých stranách staročeský text podle tzv. Vídeňského rukopisu z konce 14. století, na pravých novočeský překlad, který pořídily Eva Pasáčková a Martina Spěváčková z katedry českého jazyka a literatury na Fakultě pedagogické Západočeské univerzity v Plzni. Dosavadní vydání obsahují novočeské znění buď samostatně (přebásnění Václava Flajšhanse z r. 1920 a Hany Vrbové z r. 1977), nebo odděleně: například v úpravě Milana Maralíka z r. 1948 jsou překlad a originál zařazeny po sobě, ne na protilehlých stranách. Teprve nová edice v České knižnici je svým uspořádáním a paralelním zkompletováním staré i nové verze čtenářsky vstřícná.

Eva Pasáčková a Martina Spěváčková se odborně věnují Dalimilově kronice už dlouho. Připravily třisvazkový *Index slov a tvarů k textu kroniky* (2013, 2015, 2020), který se stal základem internetové aplikace *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila – Databáze slov a tvarů* (<https://dalimilova-kronika.fpe.zcu.cz/>). Knižní vydání staročeského Dalimila s novočeským překladem v reprezentativní ediční řadě Česká knižnice je tedy shrnujícím vyvrcholením systematického zájmu obou lingvistek a editorek o toto památné dílo české literatury.

Nová edice Dalimila přináší rovněž rozsáhlou interpretaci jeho dějepisné i obecně obsahové stránky. Martin Nodl rekapituluje přítomnost Dalimilovy kroniky v dějinách českého písemnictví včetně dosud neuzavřeného pátrání, kdo byl vlastně jejím autorem, popisuje vlivy jiných kronik na její obsah a vysvětluje její působení na vývoj národního vědomí i na utváření politického myšlení, které má svůj dosah až do současnosti. Matouš Jaluška, který také sestavil faktografické vysvětlivky, se ve své části komentáře zabývá mnohoznačností klíčových slov kroniky, jako jsou *pověst, čest, lest, země, obec*, a výkladem řady motivů, postav a příběhů se snaží pomoci čtenářům pochopit širší smysl celého vyprávění.

Prevádění Dalimilovy kroniky ze staré do nové češtiny má už stoletou tradici; pokus Františka Faustina Procházky z r. 1786 z důvodu větší časové odlehlosti nepočítám.

R. 1920 Dalimila „novým jazykem přepsal“ Václav Flajšhans (*Česká kronika tak řečeného Dalimila*). Rozhodl se zachovat syntaktickou a rýmovou strukturu originálu, takže musel zvláště v koncích veršů nahradit staročeské aoristy a imperfekta současnými slovesnými tvary. Na druhé straně ponechal v textu mnoho slov, která mají v nové češtině jiný nebo posunutý význam, např. *Nalezl jsem kroniku u kněze starého v Boleslavi, / ta všechny jiné oslaví*: originál má *ta všechny jiné oslaví*, což znamená *ta všechny jiné předčila, převyšila*. Milan Maralík ve vydání z r. 1948 (*Dalimilova kronika*) přeložil verše prózou: rýmy ponechal (a jazykově inovoval) jenom v pasážích, kde vyprávění přechází do autorského mravního naučení nebo citace přísloví. Tímto postupem vyjasnil řadu míst, která i po přesném filologickém překladu zůstávají hůře srozumitelná: např. originální *A pro to slova i dobývají / a často škody přijímají* tlumočil dvojverším *Blázni bývají slovíčkáři, a proto se jim špatně daří*; v překladu E. Pasáčkové a M. Spěváčkové pasáž zní *Pro to slova i dosahují, / ale často ke škodě přicházejí* (s. 71). S volností obvyklou při uměleckém překládání poezie přebásnila Dalimilovu kroniku Hana Vrbová (*Kronika tak řečeného Dalimila*, 1977), např. *král ho nepřipustil k stolu / řka, ať pohan usedne si / jak hovado na zem se psy, / neboť prý mu chybí víra, / neboť ušatého výra / vyzývá místo Stvořitele, / křesťanskou čest nemá v těle*: v původním textu čteme *Sed' se psy, to tvé právo, / ne kněže, ale nemůdra krávo, / že netbáš na Tvorce svého, / za buoh jmajě výra ušatého*.

E. Pasáčková a M. Spěváčková se ve svém překladu musely vyrovnat se stejnými překážkami jako Flajšhans nebo Maralík: „Naši hlavní snahou bylo vytvořit novočeský text tak, aby byla co možná nejvěrněji zachována staročeská předloha [...] Z tohoto vyplýval jeden ze základních překladatelských problémů – náhrada těchto tvarů [imperfekt a aoristů – K. K.] novočeským minulým časem a současně vytvoření rýmu [...] V takových případech jsme užily volné synonymní vyjádření [...] S ohledem na současného čtenáře jsme také nahradily jevy, které by do novočeského textu vnašely příznak knižnosti, tj. přechodníkové konstrukce, tvary předminulého času, jmenné tvary přídavných jmen. Stejným způsobem jsme přistupovaly k slovosledu“ (s. 434–435).

Tyto zásady jsou naprosto přiměřené, i když jejich dodržování nebylo vždycky jednoduché, a to nejen vzhledem k délce textu, ale i z toho důvodu, že „tak řečený Dalimil“ – při vši úctě k jeho významu pro české písemnictví i dějepisectví – nebyl příliš zručný básník: to konstatovali též jeho novodobí interpreti, mimo jiné jmenovaní Flajšhans a Maralík. Nový překlad zvolené koncepci v zásadě odpovídá, ovšem na řadě míst se mohlo postupovat ještě důsledněji. Např. na rovině slovosledu: *své země by skutky znali* (originál *své země by skutky jměli*, s. 8–9) – přesnější by bylo *skutky své země by znali*. Příznak knižnosti stále zůstává v přeložených větách jako *na svou hanbu země máti / počala si stěžovati* (s. 21; infinitiv na *-ti* je jistě vynucený rýmem, ale místo *počala* mohlo být neutrální *začala*) nebo *Tomu se jaly chystat lest* (s. 57; neutrálně *Tomu začaly chystat lest*). Do starších dob spisovné češtiny ukazuje v překladu také často kladené *co* ve významu *jako*, např. *každý jej oplakával co otce svého* (v originále je dokonce *každý plakáše jako otce svého*; s. 182–183), a podobně *co* místo předložky *za*: *Budou nás co poddané mít* (neutrálně *Budou nás za poddané mít*; i v původním textu je *Budú ny za lidi jmieti*; s. 140–141). Na několika málo místech byla nedopatřením přeložena problematická varianta nebo přímo chyba v předloze: dvojverší *Dříve než na hrad přiběhnú, / mužie na most vztoditý po nich vzběhnú* je tlumočeno přítomným časem *Dříve než do hradu doběhnou, / muži za nimi na padací most vběhnou* (s. 66–67), přičemž v mnoha sousedících verších jsou pouze tvary minulého času; jiné rukopisy tu mají nepochybné aoristy *přiběhú, vzběhú*. Podobně *Libuše to uslyševši, nemůdřě mu přehověvši* vedlo k doslovnému překladu *Libuše to*

uslyšela, nemoudře mu vyhověla (s. 18–19), jenomže v jiných rukopisech než ve Vídeňském je pravděpodobněji *nemúdrému přěhověvši*, tedy *nemoudrému vyhověla*. A aniž bych se chtěl překladatelkám plést do volby jazykových prostředků k dosažení rýmu (viz kronikářův známý výrok *plete se neuměje*), několikrát jsem dospěl k alternativnímu řešení. Jeden z příkladů: originál *aby pro naše země čest / i pro našich nepřátel lest / opravil mů řeč rýmem krásným*, publikovaný překlad *aby pro naši země čest / a nepřátelům jako lest...*, můj návrh *aby naší zemi ke cti / a našim nepřátelům ke lsti...*

Podobné ediční počiny, jako je staročeský i novočeský Dalimil v jednom svazku, se neobjevují často. Proto teď na delší dobu bude překlad E. Pasáčkové a M. Spěváčkové fungovat jako vzorový „textus receptus“, ve kterém se s touto kronikou seznámí většina zájemců: porozumění staročeskému originálu, byť opatřenému slovníčkem a vysvětlivkami, už totiž není pro každého schůdné. V této souvislosti myslím též na učitele češtiny: těm adekvátní tlumočení při prezentaci *Dalimila* ve výuce nepochybně pomůže.

Nová publikace k didaktice cizího a druhého jazyka

Věra Mánková, PeF UP v Olomouci

vera.mankova01@upol.cz

HRADILOVÁ, D.; KOPEČKOVÁ, M.; SVOBODOVÁ, J. *Didaktika češtiny jako cizího a druhého jazyka*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2023.

Trojice autorek z katedry bohemistiky FF Univerzity Palackého v Olomouci přináší do českého pedagogického prostoru publikaci *Didaktika češtiny jako cizího a druhého jazyka*. Kniha byla vydána při nově vzniklé řadě *Czech it UP! plus*, jež doplňuje soubor učebnic *Czech it UP!* a v níž budou vycházet doprovodné metodické materiály využitelné pro učitele češtiny jako cizího/druhého jazyka.

Cílem monografie je dle slov autorek na s. 111 „uceleně shrnout témata související s výukou češtiny jako cizího/druhého jazyka a poskytnout tak oporu vyučujícím, kteří s výukou začínají, nebo kteří se v souvislosti s výukou zamýšlejí nad tím, co učit, jak učit či jak své lekce zlepšit.“ Je otázkou, zda je monografie skutečně vhodná i pro začínající pedagogy – ti mohou mít tendence vyhledávat spíše zjednodušené příručky a „rychlé návody“ než podrobně odborně psané texty. V této publikaci se to může projevit například nepřehlédnutím k teoretickým kapitolám a pouhým převzetím aktivit ze zásobníku bez hlubšího kontextu. Expertní pojetí publikace nejspíš ocení především zvědaví vyučující, kteří si při své práci kladou otázky, snaží se získat hlubší vhled do struktury jazyka a přistupovat k výuce s kritickým nadhledem. Tímto svým pojetím se publikace blíží monografii M. Hrdličky *Kapitoly z didaktické gramatiky* (se zřetelem k češtině jako cizímu jazyku) (Hrdlička, 2023), na niž autorky několikrát odkazují. Hrdličkův text pojí s recenzovanou *Didaktikou češtiny* jak podobné tematické zaměření, tak i blízkost data vydání.¹

V úvodních kapitolách publikace *Didaktika češtiny jako cizího a druhého jazyka* jsou definovány klíčové pojmy: jazyk mateřský, druhý, cizí a zděděný. Tato terminologie je důležitým východiskem pro pochopení specifik a didaktických potřeb jednotlivých skupin.

¹ Bližší náhled na monografii viz recenze Marie Čechové v periodiku *Nová čeština doma a ve světě*, 2/2023.